

Beloften aan Abraham

Gen. 17:1-27

- “Toen Abram negenennegentig jaar oud was, verscheen de Here aan Abram en zeide tot hem: Ik ben God, de Almachtige, wandel voor mijn aangezicht, en wees onberispelijk; 2 Ik zal mijn verbond tussen Mij en u stellen, en u uitermate talrijk maken. 3 Toen wierp Abram zich op zijn aangezicht en God sprak tot hem: 4 Wat Mij aangaat, zie, mijn verbond is met u, en gij zult de vader van een menigte volken worden; 5 En gij zult niet meer Abram genoemd worden, maar uw naam zal zijn Abraham, omdat Ik u tot een vader van een menigte volken gesteld heb. 6 Ik zal u uitermate vruchtbaar maken en u tot volken stellen, en koningen zullen uit u voortkomen. 7 Ik zal mijn verbond oprichten tussen Mij en u en uw nageslacht in hun geslachten, tot een eeuwig verbond, om u en uw nageslacht tot een God te zijn. 8 Ik zal aan u en uw nageslacht het land, waarin gij als vreemdeling vertoeft het ganse land Kanaän, tot een altoosdurende bezitting geven, en Ik zal hun tot een God zijn. 9 Voorts zeide God tot Abraham: En wat u aangaat, gij zult mijn verbond houden, gij en uw nageslacht, in hun geslachten. 10 Dit is mijn verbond, dat gij zult houden tussen Mij en u en uw nageslacht: dat bij u al wat mannelijk is besneden worde; 11 Gij zult het vlees van uw voorhuid laten besnijden, en dat zal tot een teken van het verbond zijn tussen Mij en u. 12 Wie acht dagen oud is, zal bij u besneden worden, al wat mannelijk is in uw geslachten: zowel wie in uw huis geboren is, als wie van enige vreemdeling voor geld is gekocht, doch niet van uw nageslacht is. 13 Wie in uw huis geboren is en wie door u voor geld gekocht is, moet voorzeker besneden worden; zo zal mijn verbond in uw vlees zijn tot een eeuwig verbond. 14 En de onbesnedene, de man namelijk, die het vlees van zijn voorhuid niet laat besnijden, die mens zal uitgeroeid worden uit zijn volksgenoten: hij heeft mijn verbond verbroken. 15 Verder zeide God tot Abraham: Wat uw vrouw Sarai betreft, gij zult haar niet Sarai noemen, maar Sara zal haar naam zijn. 16 En Ik zal haar zegenen, en ook zal Ik u uit haar een zoon schenken, ja, Ik zal haar zegenen, zodat zij tot volken worden zal; koningen van volken zullen uit haar voortkomen. 17 Toen wierp Abraham zich op zijn aangezicht, lachte en zeide bij zichzelf: Zal dan aan een honderdjarige een kind geboren worden, en zal Sara, een negentigjarige, baren? 18 En Abraham zeide tot God: Och, mocht Ismaël voor uw aangezicht leven! 19 Maar God zeide: Neen, maar uw vrouw Sara zal u een zoon baren, en gij zult hem Isaak noemen, en Ik zal mijn verbond met hem oprichten tot een eeuwig verbond, voor zijn nageslacht. 20 En wat Ismaël betreft, Ik heb u verhoord; zie, Ik zal hem zegenen, hem vruchtbaar doen zijn en uitermate talrijk maken; twaalf vorsten zal hij verwekken, en Ik zal hem tot een groot volk stellen. 21 Maar mijn verbond zal Ik oprichten met Isaak, die Sara u op deze zelfde tijd in het volgend jaar baren zal. 22 Toen God geëindigd had met hem te spreken, voer Hij van Abraham op. 23 Daarop nam Abraham zijn zoon Ismaël en allen die in zijn huis geboren waren, ook allen die door hem voor geld gekocht waren, al wat mannelijk was onder Abrahams huisgenoten, en hij besneed het vlees van hun voorhuid op diezelfde dag, zoals God tot hem gesproken had. 24 En Abraham was negenennegentig jaar oud, toen hij het vlees van zijn voorhuid liet besnijden. 25 En zijn zoon Ismaël was dertien jaar oud, toen hij het vlees van zijn voorhuid liet besnijden. 26 Op diezelfde dag werden Abraham en zijn zoon Ismaël besneden. 27 En al zijn huisgenoten, zowel die in zijn huis geboren, als die van een vreemdeling voor geld gekocht waren, werden met hem besneden.”

Gen.18:1-15

- “En de Here verscheen aan hem bij de terebinten van Mamre, terwijl hij op het heetst van de dag in de ingang der tent zat. 2 En hij sloeg zijn ogen op en zag, en zie, drie mannen stonden bij hem; toen hij hen zag, liep bij hun uit de ingang van zijn tent tegemoet, en boog zich ter

aarde; 3 En hij zeide: Mijn heer, indien ik uw genegenheid gewonnen heb, ga dan niet aan uw knecht voorbij. 4 Laat toch een weinig water gehaald worden, en wast uw voeten en vlijt u neder onder de boom; 5 Dan wil ik een bete broods gaan halen, opdat gij uw hart versterkt; daarna kunt gij verder trekken; daartoe zijt gij immers langs uw knecht getrokken? En zij zeiden: Doe zoals gij gesproken hebt. 6 Toen spoedde Abraham zich naar de tent tot Sara, en zeide: Haast u! Drie maten fijn meel! Kneed het en bereid koeken! 7 En Abraham liep naar de runderen, nam een kalf, mals en goed, en gaf het aan een knecht, en deze haastte zich om het te bereiden. 8 Ook nam hij boter en melk en het kalf, dat hij bereid had, en zette het hun voor; en hij stond onder de boom bij hen, terwijl zij aten. 9 Toen zeiden zij tot hem: Waar is uw vrouw Sara? En hij zeide: Daar, in de tent. 10 En Hij zeide: Voorzeker zal Ik over een jaar tot u wederkeren, en dan zal uw vrouw Sara een zoon hebben. En Sara luisterde bij de ingang der tent, die zich achter Hem bevond. 11 Abraham nu en Sara waren oud en hoogbejaard; het ging Sara niet meer naar de wijze der vrouwen. 12 Dus lachte Sara in zichzelf, denkende: Zal ik wellust hebben, nadat ik vervallen ben, terwijl mijn heer oud is? 13 Toen zeide de Here tot Abraham: Waarom lacht Sara daar en zegt: Zal ik werkelijk baren, terwijl ik oud geworden ben? 14 Zou voor de Here iets te wonderlijk zijn? Te bestemder tijd, over een jaar, zal Ik tot u wederkeren, en Sara zal een zoon hebben. 15 Toen loochende Sara het: Ik heb niet gelachen, want zij was bevreesd; doch Hij zeide: Neen, gij hebt wel gelachen.”

In Gen 17:1 staat:

- “Toen Abram 99 jaar oud was, verscheen de Here aan Abram en zeide tot hem; Ik ben God, de Almachtige, wandel voor Mijn aangezicht en wees onberispelijk.”

Een ander woord voor “onberispelijk” is “volmaakt”. Wandelen voor Gods aangezicht en volmaakt zijn. Dat valt niet mee. We hebben in de vorige studie stilgestaan bij alle beproevingen die Abraham moest doorstaan. Als je naar Abrahams leven kijkt, dan lijkt dat heel erg op ons leven. Want van Abrahams leven, zou je kunnen zeggen, hij wandelde wel voor Gods aangezicht, maar daarna wandelde hij soms ook zijn eigen weg, en week hij van die weg van God af.

Je zou kunnen zeggen, dat Abram keer op keer een paar stappen achteruit doet. Keer op keer zien we dat Abram zich dan wel weer tot God keert, en dan weer Gods weg vervolgt.

Zo doen wij dat vaak ook, wij wandelen voor Gods aangezicht en wij doen ook een paar stappen met de Heere vooruit en vervolgens doen we weer een paar stappen achteruit in ongelooft.

Maar uiteindelijk, als je Abrahams leven totaal overziet, ondanks zijn vele struikelingen, dan zie je toch dat hij uiteindelijk voorwaarts bleef gaan. Zo is het ook in ons leven, ook wij gaan achterwaarts en dan weer voorwaarts.

Als je dan het hele traject overziet, dan komen we steeds verder op die weg. En we zien, dat wanneer Abraham die weg van de Heere gaat, dat de Heere Zich steeds meer, steeds verder aan Abraham openbaart. En zo is het ook met ons. Wanneer wij leren om steeds meer die weg met de Heere te gaan, dan is het ook zo dat God Zich steeds meer aan ons openbaart. Hij openbaart Zich aan ons en laat steeds meer van Zichzelf zien. Het is ook bijzonder, als je let op de namen die God krijgt in de Schrift vanaf Gen.12, dan zie je daarin een toename dat God Zich steeds meer aan Abraham openbaart.

In Ur der Chaldeeën was het de “God van heerlijkheid”, Die Abraham uit Ur der Chaldeeën riep. Waarna Abram uit Ur vertrekt. Hoe verder hij komt, hoe meer God Zich van Zichzelf laat zien, laat de Heere zien dat Hij Abrams schild is. Hij zegt: “Ik ben uw schild”, en Hij laat zien dat Hij de Almachtige God is. Zoals Hij hier zegt: “Ik ben God de Almachtige, wandel voor Mijn aangezicht en wees volmaakt.”

Ja dat volmaakt zijn, dat volmaakt worden, dat moeten we wel zien als een geloofs-fase. Als je naar de apostel Paulus luistert in Filp. 3, dan laat Paulus zien, ziende op zichzelf, dat hij niet kon zeggen dat hij al volmaakt was: Filp 3:12-15:

- “Niet, dat ik het reeds zou verkregen hebben of reeds volmaakt zou zijn, maar ik jaag ernaar, of ik het ook grijpen mocht, omdat ik ook door Christus Jezus gegrepen ben. 13 Broeders, ik voor mij acht niet, dat ik het reeds gegrepen heb, 14 maar één ding (doe ik): vergetende hetgeen achter mij ligt en mij uitstreckende naar hetgeen vóór mij ligt, jaag ik naar het doel, om de prijs der roeping Gods, die van boven is, in Christus Jezus. 15 Laten wij dan allen, die volmaakt zijn, aldus gezind zijn.”

We moeten beseffen dat er een verschil is in het rechtvaardig zijn. Het was in Abrams leven een geloofs-fase die achter de rug lag, omdat hij in Die God geloofde en het hem tot rechtvaardigheid gerekend werd. Abram was toen gerechtvaardigd uit geloof, het was een vaststaand feit. Dat ligt hier in Gen.17 al reeds achter Abraham. Want je leest in Gen.15:6:

- “En hij geloofde in de Heere, en Hij rekende het hem toe als gerechtigheid.”

Ook in Romeinen 4 kun je lezen, dat hij die rechtvaardigheid al bereikte in zijn onbesneden staat. Terwijl Abraham hier in Genesis 17 pas besneden wordt, en dat hij daar wordt opgeroepen om nu te wandelen voor Gods aangezicht en volmaakt te zijn.

Zo ook Paulus in Filp. 3. Paulus was reeds gerechtvaardigd. Dat heeft hij ook in de Romeinen brief en in Galaten uitvoerig beschreven. En toch lezen we in Filp 3:12:

- “Niet, dat ik het reeds zou verkregen hebben of reeds volmaakt zou zijn, maar ik jaag ernaar, of ik het ook grijpen mocht, omdat ik ook door Christus Jezus gegrepen ben.”

We moeten beseffen dat er een verschil is tussen gerechtvaardigd zijn, want op een gegeven ogenblik was er ook in Abrahams leven een geloofs-fase, die achter hem lag. Hij geloofde in God, en het werd hem tot gerechtigheid gerekend. Abraham was toen gerechtvaardigd uit het geloof, dat was een vaststaand feit. Dát ligt hier in Genesis 17 reeds achter hem. Hij wordt hier besneden en hij wordt hier opgeroepen, om nu te wandelen voor Gods aangezicht en volmaakt te zijn. Precies zo ook in Filp.3. Paulus is alreeds gerechtvaardigd, niet dat hij volmaakt (= volwassen geworden) zou zijn, maar hij jaagt daar naar.

Ook in de Hebreeën brief hoofdstuk 6:1 zien we vergelijkbare dingen:

- “Laten wij daarom het eerste onderwijs aangaande Christus laten rusten en **ons richten op het volkomene**, zonder opnieuw het fundament te leggen van bekering van dode werken en van geloof in God”

In de St. Vert. staat het toch mooier, daar staat:

- “Laat **ons voortvaren naar de volmaaktheid.**”

Abram kreeg ook die opdracht. Dat voortvaren naar de volmaaktheid komt bij Paulus ook terug in Kol. 1:27-28:

- “Hun heeft God willen bekendmaken, hoe rijk de heerlijkheid van dit geheimenis is onder

de heidenen: Christus onder u, de hoop der heerlijkheid 28 Hem verkondigen wij, wanneer wij ieder mens terechtwijzen en ieder mens onderrichten in alle wijsheid, **om ieder mens in Christus volmaakt te doen zijn.** 29 Hiervoor span ik mij ook in, onder zware strijd, naar zijn werking, die in mij werkt met kracht.”

Paulus spande zich in om ieder mens, om al die uitverkoren gelovigen in Christus, volmaakt te doen zijn. Paulus zelf “jaagt ernaar om die volwassenheid, die volmaaktheid te bereiken” (Filp 3:12). Verder zegt Paulus in Kol. 2:11-12:

- “In Hem zijt gij ook met een besnijdenis, die geen werk van mensenhanden is, besneden door het afleggen van het lichaam des vlezes, in de besnijdenis van Christus, 12 daar gij met Hem begraven zijt in de doop.”

Dat is de doop, de toevoeging van de gelovige in het lichaam van Christus. Dat is ook de doop van Efeze 4:4. Wat houdt dat in voor ons? Net zo goed als Abraham besneden is, zijn wij ook besneden, zegt Paulus. Die besnijdenis zat vast aan het feit, dat hij zou voortvaren naar de volmaaktheid. “Wees volmaakt, wees onberispelijk”. Die besnijdenis, die aan ons (gelovigen van het Lichaam van Christus) is geschied, en die niet met mensenhanden plaatsvindt, die besnijdenis zit ook vast aan het voortvaren naar de volmaaktheid. Om ieder mens in Christus volmaakt te doen zijn.

Dat afleggen van het lichaam des vlezes, dat is het lichaam van Christus, waarmee wij één geworden zijn. Toen Christus besneden werd, dat was Zijn dood, Zijn kruisdood, toen zijn ook wij besneden van het lichaam des vlezes. Kol 1:22:

- “Ook u, die eertijds vervreemd en vijandig gezind waart blijkens uw boze werken, heeft Hij thans weder verzoend, 22 in het lichaam zijns vlezes, door de dood, **om u heilig en onbesmet en onberispelijk vóór Zich te stellen**, 23 indien gij slechts wel gegrond en standvastig blijft in het geloof en u niet laat afbrengen van de hoop van het evangelie, dat gij gehoord hebt en dat verkondigd is in de ganse schepping onder de hemel, en waarvan ik, Paulus, een dienaar geworden ben.”

Dat “lichaam des vlezes”, dat is het Lichaam van Christus, waar we één mee geworden zijn. En toen Christus besneden werd, en dat was Zijn dood, zijn kruisdood, werden wij mee besneden aan het lichaam des vlezes.

Die geestelijke besnijdenis houdt dus in: Het afleggen van het vlees. Dat besnijden is echt dat wegsnijden van de voorhuid bij de man. Zo werd ook Abraham en zijn gezin en ieder die tot zijn familie gerekend werd, zelfs zijn slaven, allen werden besneden. En dat was een volgende fase in het geloofsleven van Abraham. En zo ook van ons: Kol 3:8-11: Daar heb je dat wegdoen van het vlees:

- “Maar thans moet ook gij dit alles wegdoen: toorn, heftigheid, kwaadaardigheid, laster en vuile taal uit uw mond. 9 Liegt niet meer tegen elkander, daar gij de oude mens met zijn praktijken afgelegd, 10 en de nieuwe aangedaan hebt, die vernieuwd wordt tot volle kennis naar het beeld van zijn Schepper, 11 waarbij geen onderscheid is tussen Griek en Jood, besneden of onbesneden, barbaar en Skyth, slaaf en vrije, maar alles en in allen is Christus.”

Dat is een belangrijke stap in het geloofsleven van Abram en ook voor ons. Abrahams naam veranderde een lange tijd niet, terwijl hij toch in de Here geloofde en de Here zijn geloof toerekende als gerechtigheid. Zo werd hij gerechtvaardigd in zijn onbesneden staat. Zijn naam was toen Abram en niet Abraham. We lezen in Genesis 17 van die naamsverandering die plaats vond gedurende dat

God dit verbond met Abraham weer verder uitbreidt, en daar dan op een gegeven ogenblik zijn naamsverandering plaatsvond in Genesis 17:4-5:

- “Wat Mij aangaat, zie, mijn verbond is met u, en gij zult de vader van een menigte volken worden; 5 En gij zult niet meer Abram genoemd worden, maar uw naam zal zijn Abraham, omdat Ik u tot een vader van een menigte volken gesteld heb.”

Abram werd Abraham. Abram betekent “hoge vader” en Abraham betekent “vader van een grote menigte volken”. Bijzonder is dat, niet alleen Abram een naamswijziging ondergaat, maar ook Sarai is vanaf dat moment niet meer “Sarai” maar “Sarah”. Dat lees je in Gen 17:15-16:

- “Verder zeide God tot Abraham: Wat uw vrouw Sarai betreft, gij zult haar niet Sarai noemen, maar Sara zal haar naam zijn. 16 En Ik zal haar zegenen, en ook zal Ik u uit haar een zoon schenken, ja, Ik zal haar zegenen, zodat zij tot volken worden zal; koningen van volken zullen uit haar voortkomen.”

Sarai betekent “mijn prinses”. Maar Sarah betekent “prinses van een menigte volken”. Het is jammer dat in deze vertaling dat in de naam Sara een letter vergeten is, dat die in het Hebreeuws er wel bijstaat. Dat is namelijk de letter **h**. Eigenlijk zou je moeten schrijven, Sarah met de **h** erachter. Dat is kenmerkend. God haalt wel wat weg van de naam, maar God voegt ook wat toe. Die **h** die voegt Hij toe, zowel bij Abraham als ook bij Sarah. Want de letter **h** is heel bijzonder, dat is de vijfde letter van het Hebreeuwse alfabet, met de getalswaarde vijf. **Dat getal spreekt van genade.**

Dus God gaat hier verder met het leven van Abraham en van Sarah en zij ontvangen genade. Ze mogen een stap verder doen in het geloof. Zo ontvangen ook wij in ons leven genade, nadat wij verlost zijn, nadat wij Gods erfdeel zijn gaan beschouwen, nadat wij zijn betrokken in een geestelijke strijd. Zoals ook Abraham betrokken werd in een geestelijke strijd. Zo krijgen wij dan ook genade, om verder te groeien in het geloof, dat wij meer van God mogen zien, en dat God Zich aan ons genadig betoont, zodat wij een volgende geloofs-fase binnengaan. Het gaat er om dat we dat leren te zien, en dat we dat daarna ook aanvaarden.

Als je naar dat verbond van Abraham kijkt vanaf Genesis 12, dan valt op dat dat verbond niet in één keer is gesloten. Dat verbond heeft een groot aantal stappen in zijn leven doorlopen, voordat dat verbond uiteindelijk in zijn leven helemaal geopenbaard was en helemaal gereed was, en dat Abraham al die onderdelen van dat verbond zich toegeëigend had. Het waren voor Abraham eigenlijk acht stappen in het geloof, die hem in Genesis 12 werd beloofd. De eerste stap in het geloof was, dat hij uit Ur der Chaldeeën moest gaan, uit zijn vaders huis moest gaan, uit zijn maagschap moest gaan, en dat God hem zou maken tot een groot volk, dat is de eerste stap die Abraham mocht maken in het geloof.

We lezen dat in Gen 12:1-3:

- “De Here nu zeide tot Abram: Ga uit uw land en uit uw maagschap en uit uws vaders huis naar het land, dat Ik u wijzen zal; 2 Ik zal u tot een groot volk maken, en u zegenen, en uw naam groot maken, en gij zult tot een zegen zijn. 3 Ik zal zegenen wie u zegenen, en wie u vervloekt zal Ik vervloeken, en met u zullen alle geslachten des aardbodems gezegend worden.”

De Heere zei: “Ik zal u maken tot een groot volk”. Dat is de eerste stap, die Abraham in het geloof maakte. De tweede stap is, dat dat volk nader wordt gespecificeerd in Gen 12:7, als Abraham dan gaat uit Ur der Chaldeeën, en hij komt dan uiteindelijk na een lange tijd in het land Kanaän.

Dan staat er in Gen 12:7:

- “Toen verscheen de Here aan Abram en zeide: Aan uw nageslacht zal Ik dit land geven. En hij bouwde daar een altaar voor de Here, die hem verschenen was.”

In Gen.12:7 breidt God zijn beloften uit. God had helemaal niet gezegd, dat Hij hem dat land zou geven, God had alleen maar gezegd, dat Hij Abraham zou brengen in dat land. In dit vers staat wel dat Hij dat land aan zijn nageslacht zou geven. Op dat land komt God terug, want in Genesis 13:14, nadat de scheiding met Lot heeft plaats gehad, lezen we:

- “En de Here zeide tot Abram, nadat Lot zich van hem gescheiden had: Sla toch uw ogen op, en zie van de plaats, waar gij zijt, naar het noorden, zuiden, oosten en westen, 15 Want het gehele land, dat gij ziet, zal Ik **u** en **uw nageslacht** voor altoos **geven**. 16 En Ik zal uw nageslacht maken als het stof der aarde, zodat, indien iemand het stof der aarde zou kunnen tellen, ook uw nageslacht te tellen zou zijn. 17 Sta op, doorwandelen het land in zijn lengte en breedte, want u zal Ik het geven.

Dit zei de Here nadat de scheiding met Lot had plaatsgevonden in zijn leven. Er staat; Ik zal u dat land geven. Dat was Abraham eerst niet toegezegd. Hij moest gaan naar een land vloeiende van melk en honing. Er staat niet dat God dat land aan hem en zijn nageslacht zou geven. Vervolgens als hij er is, krijgt hij te horen dat dat land voor hem en zijn nageslacht is. De Here God gaat er hier uitgebreid op in, niet alleen voor zijn nageslacht, maar ook voor hemzelf. Ik zal uw nageslacht maken als het stof der aarde. Op dat land komt God nog een keer terug, want God gaat in Genesis 15 de grenzen uitvoerig vast stellen. Gen 15:13-16:

- “En Hij zeide tot Abram: Weet voorzeker, dat uw nakomelingen vreemdelingen zullen zijn in een land, dat het hunne niet is, en dat zij hen dienen zullen, en dat die hen zullen verdrukken, vierhonderd jaar. 14 Doch ook het volk, dat zij zullen dienen, zal Ik richten, en daarna zullen zij met grote have uittrekken. 15 Maar gij zult in vrede tot uw vaderen gaan; gij zult in hoge ouderdom begraven worden. 16 Het vierde geslacht echter zal hierheen wederkeren, want eerder is de maat van de ongerechtigheid der Amorieten niet vol.”

Daarna zie je dat dat verbond weer verder wordt uitgebreid, en dat er wordt gezegd in Gen 15:18:

- “Te dien dage sloot de Here een verbond met Abram, zeggende: Aan uw nageslacht zal Ik dit land geven, van de rivier van Egypte tot de grote rivier, de rivier de Eufraat: 19 de Keniet, de Kenizziet, de Kadmoniet, 20de Hethiet, de Perizziet, de Refaïeten, 21de Amoriet, de Kanaäniet, de Girgasiet en de Jebusiet.”

Hier worden die tien volken van het Midden-Oosten genoemd. De grenzen van dat land worden genoemd. Geeft geeft tevens aan, wanneer dat land aan hen gegeven zal worden. God gaat na 400 jaar hen dat land weer geven, aan het vierde geslacht.

Bijzonder is, dat dit een eerste groep is van vier stappen ten aanzien van Abraham in het sluiten van het verbond. Het wordt later gevolgd door nog 4 stappen. Deze eerste 4 stappen in het sluiten van het verbond met Abraham worden gemaakt met Abram niet met Abraham. Het resultaat van deze 4 stappen lezen we in Gen.15:6:

- “En hij geloofde in de Here, en Hij rekende het hem toe als gerechtigheid.”

Abram gerechtvaardigd uit het geloof! Dat is het resultaat. Zo is het ook in ons leven, er zijn een

aantal gebeurtenissen, waar we uitgebreid bij hebben stil gestaan, die ons doen vorderen in ons geloof, waardoor we uiteindelijk in God geloven, in wat Hij zegt in Zijn Woord en het wordt ons tot gerechtigheid gerekend.

Daarna komen er nog vier stappen in het geloof, dat is het voortvaren naar de volmaaktheid, wat Abraham in zijn leven meemaakte. Stappen, die de Here in zijn leven als het ware vervult. Dat is moeilijk te volgen voor velen. Velen komen nooit verder dan die eerste vier stappen en komen uiteindelijk nooit tot die naamsverandering (van die “h”) in hun leven, komen nooit tot het wegdoen van het vlees uit hun leven. Daar is genade voor nodig om zo’n naamsverandering te ondergaan. Om een **h** toegevoegd te krijgen aan je naam. God kan niet eerder handelen, dan dat wij ook in het geloof zover gevorderd zijn. Dan kan Hij met ons voortgaan, voortvaren naar die volmaaktheid. Voor ons betekent dat: Verdergaan in de openbaring van Christus in de prediking van Paulus in zijn late brieven, Christus de hoop der heerlijkheid. Zodat wij in Christus volmaakt worden gesteld, en heilig, onberispelijk, en volmaakt zijn voor Gods aangezicht. Dat is Gods doel in ons leven.

Die volgende vier stappen beginnen vanaf vers 17, vanaf die naamswijziging van Abraham en Sarah, en dat gaat gepaard met ongeloof. Want wat doet Abraham, als hij dit allemaal aanhoort? Dat is zo bijzonder, want dat verbond gaat verder. We lazen in Genesis 15 over dat verbond met Abraham, maar in hoofdstuk 17, staat er in de NBG terecht boven: “Gods verbond met Abraham.” Het verbond strekt zich verder uit. Als Abraham dit allemaal hoort, dan is er toch ongeloof over het feit dat uit hem nog een zoon geboren zou worden, en dat uit Sarah nog een zoon geboren zou worden. Op 99 jarige leeftijd kan deze man het eigenlijk niet meer geloven. Die belofte die er vanaf Genesis 12 reeds was, die steeds maar wordt herhaald: Uw nageslacht zal...Uw nageslacht zal...zou daar wonen enz.

Hij had in de tussenliggende tijd, in hoofdstuk 16 in ongeloof, vanuit het vlees getracht God daarbij een handje te helpen, want het zou toch niks worden, dachten zowel Abraham als Sara. En in ongeloof, in het vlees, had hij Ismaël bij Hager verwekt. Nu hij 99 jaar geworden was – terwijl zijn zoon Ismaël al 13 jaar oud is – dan is er bij hem eigenlijk geen geloof meer in deze belofte, die God nog steeds aan hem herhaalt. Daarom lees je in Gen 17:17:

- “Toen wierp Abraham zich op zijn aangezicht, lachte en zeide bij zichzelf: Zal dan aan een honderdjarige een kind geboren worden, en zal Sara, een negentigjarige, baren?”

Ja, Abraham lachte, hij kon het niet geloven en Sara lachte ook. Want als even later in hoofdstuk 18, Sara hoort, hoe de Here die bij Abraham op bezoek is, en nogmaals in hoofdstuk 18 de Here de belofte herhaalt, de belofte van de zoon, dan lacht ook Sara, want je leest Gen.18:10-12:

- “En Hij zeide: Voorzeker zal Ik over een jaar tot u wederkeren, en dan zal uw vrouw Sara een zoon hebben. En Sara luisterde bij de ingang der tent, die zich achter Hem bevond. Abraham nu en Sara waren oud en hoogbejaard; het ging Sara niet meer naar de wijze der vrouwen. 12 Dus lachte Sara in zichzelf, denkende: Zal ik wellust hebben, nadat ik vervallen ben, terwijl mijn heer oud is?”

Abraham en Sara lachten allebei. Ze lachten in ongeloof en toch zei de Here hier, en ook in hoofdstuk 17 onderstreept Hij dat ze toch een zoon zullen krijgen. En, vervolgens lees je in Gen 17:18:

- “En Abraham zeide tot God: Och, mocht Ismaël voor uw aangezicht leven! 19 Maar God zeide: Neen, maar uw vrouw Sara zal u een zoon baren, en gij zult hem Izaäk noemen, en Ik zal mijn verbond met hem oprichten tot een eeuwig verbond, voor zijn nageslacht.”

Bijzonder is dat God hier de naam bekend maakt van die zoon, namelijk Izaäk, gij zult hem Izaäk noemen. Izaäk betekent “gelach”. Abraham lachte en ook Sara lachte. Maar wie lacht er uiteindelijk? God lachte. God gaf hun een zoon en de naam van die zoon was “gelach”. Uiteindelijk lacht iedereen, ook Sara en Abraham, niet meer in ongeloof, maar in geloof. Want in Gen. 21:6, daar lees je, als dat jaar voorbij is en Sara inderdaad Izaäk gekregen heeft, dan lezen we:

- “En Sara zeide: God heeft gemaakt, dat ik lach; ieder die het hoort, zal om mijnentwil lachen. En zij zeide: Wie had aan Abraham durven toezeggen: Sara zoogt kinderen? Want ik heb een zoon gebaar in zijn ouderdom.”

Dan lacht ze, niet uit ongeloof, maar uit geloof. Dit is iemand die gezegend is, iemand die meegemaakt heeft, dat wat God zegt, Hij dat ook doet, dat Hij Zijn woord nakomt. Dat God expres in ons leven wacht, heel lang wacht en ons beproefd in ons ongeloof en dat dat ongeloof overgaat in geloof. Waarna wij dan de Here bejubelen en Hij ons zo voort laat varen naar de volmaaktheid. Wanneer komt die volmaaktheid? Die volmaaktheid komt niet eerder dan met de opstanding. Want als je kijkt naar de stappen die de Here neemt met Abraham, dan neemt Hij ook die vier stappen.

Hij neemt die stap in Genesis 17, waar we lezen dat hij die naamsverandering ondergaat. Dat hij ook die besnijdenis krijgt, dat hij ook het vlees moet wegdoen uit zijn leven. Dat hij zo voortvaart naar de volmaaktheid, Dat ze beiden lachen, en dat die lach van Abraham en Sarah wordt omgezet in het echte gelach, het verblijd zijn in de Here, over de zegeningen die aan je worden bewaarheid, die je eigenlijk niet meer durfde te omarmen. En later nog dat God het bewijst, dat het niet Ismaël is, maar dat Ismaël moet worden weggestuurd, en dat het echt Izaäk is, die voor nageslacht moet zorgen. En wat geschied er dan met Izaäk? Dan moet Abraham uiteindelijk – en we kennen die geschiedenis – dan moet Abraham uiteindelijk Izaäk offeren aan de Here. En hoe doet Abraham dat dan? In het geloof! Abraham is zover gevorderd in het geloof, zover gevorderd in de volmaaktheid, dat hij daar op de berg Moria zijn zoon moet doden, dan doet hij dat toch in het geloof, omdat hij ervan overtuigd is, dat God zelfs bij machte is, zijn zoon Izaäk uit de doden te doen verrijzen.

Zo staat hij daar in dat geloof. Dat zijn die vier stappen. Bijzonder is, dat die vier stappen niet aan Abram worden gedaan, maar aan Abraham. Dát is het is het teken van de besnijdenis, het wegdoen van het vlees. In ons leven is dat ook een stap van het wegdoen van het vlees. Het is het afleggen van de oude mens, het volkomen leren vertrouwen op de Heere!

De zesde stap is, de belofte die aan Sara wordt gegeven. Wat moest aan Sara worden gedaan? Met Het ging Sara niet meer zoals als het gaat onder de vrouwen, ze werd niet meer ongesteld. Ze was als het ware gestorven. Leven moest worden verwekt.

De zevende stap is de uitsluiting van Ismaël, die moest worden uitgesloten. Bijzonder is dat wij ook in ons leven, die Ismaëls hebben, die voortkomen uit het vlees. Als we het vlees niet wegdoen, dan zijn die Ismaëls er in ons leven. Maar die moeten worden weggedaan! Het zijn pogingen vanuit onszelf, maar niet van de Heere.

Paulus laat ons in de Galaten brief zien, dat daar een diepere betekenis in ligt. Want Izaäk is een beeld van de belofte en Ismaël is een beeld van het vlees.

Izaäk is besneden op de achtste dag, dat is de eerste dag van de week. In Genesis 17 lezen we, dat op de achtste dag een kind moest worden besneden. En Izaäk is ook op de achtste dag besneden. En wat is de achtste dag? Het getal spreekt van het nieuwe begin, spreekt van de opstanding. En Izaäk spreekt ook van de opstanding. Ismaël niet, want hoe oud was Ismaël toen hij besneden werd? Toen was Ismaël 13 jaar oud (= het getal van rebellie). En deze zoon rebelleerde ook. Dus je ziet aan de ene kant Izaäk, het beeld van de belofte, het beeld van de opstanding. En aan de andere kant Ismaël, het beeld van het vlees, het beeld van de rebellie. Dat laat Paulus ook zien in Galaten 4:21-31:

- “Zegt mij, gij, die onder de wet wilt staan, luistert gij niet naar de wet? 22 Er staat immers geschreven, dat Abraham twee zonen had, één bij de slavin en één bij de vrije. 23 Maar die van de slavin was naar het vlees verwekt, doch die van de vrije door de belofte. 24 Dit is iets, waarin een diepere zin ligt. Want dit zijn twee bedelingen: de ene van de berg Sinaï, die slaven baart, dit is Hagar. 25 Het (woord) Hagar betekent de berg Sinaï in Arabië. Het staat op één lijn met het tegenwoordige Jeruzalem, want dat is met zijn kinderen in slavernij. 26 Maar het hemelse Jeruzalem is vrij; en dat is onze moeder. 27 Want er staat geschreven: Verheug u, gij onvruchtbare, die niet baart, breek uit en roep, gij die geen weeën kent; want talrijker zijn de kinderen der eenzame dan van haar, die een man heeft. 28 En gij, broeders, zijt, evenals Isaak, kinderen der belofte. 29 Maar zoals destijds hij, die naar het vlees verwekt was, hem, die naar de geest verwekt was, vervolgde, zo ook nu. 30 Maar wat zegt het Schriftwoord? Zend de slavin weg met haar zoon, want de zoon der slavin zal in geen geval erven met de zoon der vrije. 31 Daarom, broeders, zijn wij geen kinderen ener slavin, maar van de vrije.”

Daarin ligt een diepere betekenis, waarop wij wel zullen terugkeren. Je ziet hier, dat vlees en de belofte tegenover elkaar staan. Izaäk het beeld van de belofte en Ismaël het beeld van het vlees. Het één leidt het vlees, de pogingen van ons in het vlees, en dat leidt alleen maar naar slavernij. Terwijl, als we zien op Gods beloften, dan mogen we het van Hem verwachten, en die verwachting leidt tot vrijheid. Het ene zit vast aan het aardse Jeruzalem, dat zijn de werken van het vlees, dat zit vast aan het tegenwoordige Jeruzalem, zegt Paulus hier in de tekst, het aardse, dat zit vast aan de wet en aan het falen onder de wet. Dat zit vast aan het vlees, wat zich onder de wet inspant. Maar dat leidt helemaal tot niets. Terwijl daar tegenover het hemelse Jeruzalem staat, wat vrij is. En Paulus maakt bekend, dat zij, die Galaten daartoe behoren.

Beloften Gods ontvangen wij door geloof, Gal. 3:14-18:

- “Zo is de zegen van Abraham tot de heidenen gekomen in Jezus Christus, opdat wij de belofte des Geestes ontvangen zouden door het geloof. 15 Broeders, ik spreek op menselijke wijze: zelfs het testament van een mens, dat rechtskracht verkregen heeft – niemand kan het ongeldig maken of er iets aan toevoegen. 16 Nu werden aan Abraham de beloften gedaan en aan zijn zaad. Hij zegt niet: en aan zijn zaden, in het meervoud, maar in het enkelvoud: en aan uw zaad, dat wil zeggen: aan Christus. 17 Ik bedoel dit: de wet, die vierhonderd dertig jaar later is gekomen, maakt het testament, waaraan door God tevoren rechtskracht verleend was, niet ongeldig, zodat zij de belofte haar kracht zou doen verliezen. 18 Immers, als de erfenis van de wet afhangt, dan niet van de belofte; en juist door een belofte heeft God aan Abraham zijn gunst bewezen.”

Wat Paulus hier onderstreept, dat de pogingen van de wet, waar de joden zo druk mee waren en het houden van de wet, en alle inspanningen van de wet, tot niets leidt. Nee wij moeten het niet hebben door het vlees, niet via Ismaël, maar we moeten het hebben via Izaäk, de belofte die je door het geloof omarmt. Wat Paulus hier aan de Galaten zo mooi laat zien, dat die beloften aan Abraham, allang is gegeven, voordat die wet ooit kwam. 430 Jaar voordat die wet kwam, is die belofte al aan Abraham gegeven. Dat is vastgelegd in een testament. Een verbond. Er is later wel een wet gekomen, maar die kan gelukkig dat testament, dat verbond niet ongeldig maken, of er iets aan wijzigen kan. Dat is onmogelijk! Dat testament ligt vast, zoals in elk testament, waarin een erfdeel vast ligt. Het land der belofte, wat aan Abraham en zijn zaad gegeven zou worden. En dat Zaad, dat is Christus. Aan Abraham en zijn Zaad, dat is Christus. Die erfenis zit niet aan die wet vast, die erfenis zit vast aan het verbond wat God 430 jaar daarvoor met Abraham sloot.

Hoe kan je dat alleen maar omarmen? Hoe kan je daaruit nou leven? Door het geloof! Door Izaak en niet door Ismaël. Het zelfde zegt Paulus in Rom. 4:13-14:

- “Want niet door de wet had Abraham of zijn nageslacht de belofte, dat hij een erfgenaam der wereld zou zijn, maar door gerechtigheid des geloofs. 14 Want indien zij, die het van de wet verwachten, erfgenamen zijn, dan is het geloof zonder inhoud en de belofte zonder gevolg.”

Ook Rom 4:16 gaat over deze dingen:

- “Daarom is het (alles) uit geloof, opdat het zou zijn naar genade (*die letter “h”*), en dus de belofte zou gelden voor al het nageslacht, niet alleen voor wie uit de wet, maar ook voor wie uit het geloof van Abraham zijn, die de vader van ons allen is.”

Dat sluit precies aan bij Galaten 3:16. Het is niet door de wet, dat Abraham een erfgenaam zou zijn. Het gaat om het geloof, geloof, genade, belofte, en voortvaren naar de volmaaktheid. Dat kan niet bereikt worden door de wet te houden of door de werken der wet te houden of door ons vlees. Wij zijn wel niet zo met de wet bezig, maar misschien zijn wij wel met werken bezig, misschien zijn wij wel met het vlees bezig, omdat de beloften van God zo lang duren. Dat was het probleem in Abrahams leven, het duurde allemaal zo lang. Hij had die belofte gekregen, maar het duurde zolang voordat het voor hem en voor zijn vrouw werkelijkheid werd. Zodat hij er niet meer in geloofde en zij eigen pogingen ondernamen. Maar God maakt de beloften waar, ook de beloften die God aan ons gegeven heeft, die we vinden in de late brieven van Paulus, en dat zonder bemoeienis van ons vlees. Dat probleem van tijd zit altijd aan de belofte vast.

Die twaalf discipelen moesten wachten in Handelingen 1, totdat die belofte aan hen werd vervuld, totdat die pinksterdag aanbrak. Dat was maar een heel korte tijd, maar meestal duurt het lang. Ook in Abrahams leven duurde het wachten heel lang. Aan elke belofte van God zit een gezette tijd aan vast, een van tevoren bepaalde tijd. Dat is moeilijk voor ons om te aanvaarden. Dat was voor Abraham ook moeilijk te aanvaarden. Dat was ook moeilijk voor Habakuk. Dat lezen we in het boek Habakuk hoofdstuk 1:

- “De godsspraak, die de profeet Habakuk geschouwd heeft. 2 Hoelang, Here, roep ik om hulp, en Gij hoort niet; schreeuw ik tot U; geweld! en Gij verlost niet? 3 Waarom doet Gij mij ongerechtigheid zien, en aanschouwt Gij ellende? Ja, onderdrukking en geweld zijn voor mijn ogen, en er is twist, en tweedracht verheft zich. 4 Daarom verliest de wet haar kracht, en nimmer komt het recht te voorschijn, want de goddeloze omsingelt de rechtvaardige, daarom komt het recht verdraaid te voorschijn.”

Hij schreeuwt om hulp: “Hoelang roep ik om hulp Heere, maar Gij hoort niet.” Dat is een klacht van Habakuk aan de Heere. Ook in Habakuk 2:1:

- “Ik wil gaan staan op mijn wachttorens en mij stellen op de wal, ik wil uitzien naar wat Hij tot mij spreken zal, en wat ik moet antwoorden op mijn klacht.”

Ook is er vaak een klacht in ons leven en wij kennen de beloften in de Schrift, maar er toch een klacht in ons leven dat het zolang duurt. Ook in Abrahams leven was daar een roep, was daar een klacht, van Here: “Hoe lang nog?” Het antwoord wat God geeft aan Habakuk is bijzonder hoofdstuk 1:5:

- “Ziet onder de heidenen en let op, en verbaast u, ontzet u, want Ik doe een werk in uw

dagen, dat gij niet zoudt geloven, wanneer het verteld wordt.”

Wij kennen niet alles in Gods schepping. Toch zegt de Here Ik doe een werk in uw dagen, als je het zou zien, dan zou je je erover verbazen. Gij zoudt het niet geloven, wanneer het verteld wordt. Gods antwoord daarop in Habakuk 2:2-3:

- “Toen antwoordde de Here mij; Schrijf het gezicht op en zet het duidelijk op tafelen, opdat men het in het voorbijlopen zal kunnen lezen. 3 Want wel wacht het gezicht nog **tot de bestemde tijd**, maar het spoedt zich zonder falen naar het einde; als het vertoeft, verbeid het, want komen zal het gewis; uitblijven zal het niet.”

Daar onderstreept God dat Hij Zijn belofte waarmaakt en inlost. Te bestemder tijd, maar het is zo moeilijk voor ons, om te geloven dat als het vertoeft, maar het toch komt. Maar komen zal het gewis, zegt God, uitblijven zal het niet. Er zal geen titel of jota aan Gods Woord voorbijgaan, voor dat alles wat in dat Woord geschreven staat, zal zijn geschiedt. Ook de beloften die God aan ons heeft gegeven. Zo was het ook in Abrahams leven moeilijk, dat hij moest aanvaarden en geloven, dat de Here toch nog de zoon, Izaäk, aan hem zou geven.

Voor zijn vlees in Gen. 17 was de tijd gewoon voorbij. In Gen. 17:17 lazen we:

- “Toen wierp Abraham zich op zijn aangezicht, lachte en zeide bij zichzelf: Zal dan aan een honderdjarige een kind geboren worden, en zal Sara, een negentigjarige, baren?”

En ook v.w.b. Sarai zei de Heere in Gen 18:10 zei:

- “En Hij zeide: Voorzeker zal Ik over een jaar tot u wederkeren, en dan zal uw vrouw Sara een zoon hebben. En Sara luisterde bij de ingang der tent, die zich achter Hem bevond. 11 Abraham nu en Sara waren oud en hoogbejaard; het ging Sara niet meer naar de wijze der vrouwen. 12 Dus lachte Sara in zichzelf, denkende: Zal ik wellust hebben, nadat ik vervallen ben, terwijl mijn heer oud is?”

Ze werd niet meer ongesteld. Het was heel moeilijk te aanvaarden. Het was ook pas vervuld toen ze op hoge leeftijd waren. Abram 100 jaar en Sara in de 90, ondanks die hoge leeftijden werd het toch vervuld. Daarom dienen wij ons te realiseren dat de tijd van de vervulling van onze beloften, dat ligt altijd in de toekomst. Wij dienen ons te beseffen – uit het leven van Abraham blijkt dat overduidelijk – dat de vervulling van Gods beloften niet alleen in de toekomst ligt, maar dat het altijd ligt in de opstanding. Paulus laat dat zien in Rom. 4, wat een toelichting is op het leven van Abraham en op al deze geschiedenissen, hier lees je in Rom 4:17-22:

- “Gelijk geschreven staat: Tot een vader van vele volken heb Ik u gesteld - voor het aangezicht van die God, in wie hij geloofde, die de doden levend maakt en het niet zijnde tot aanzijn roept. 18 En hij heeft tegen hoop op hoop geloofd, dat hij een vader van vele volken zou worden, volgens hetgeen gezegd was: Zo zal uw nageslacht zijn. 19 En zonder te verflauwen in het geloof heeft hij opgemerkt, dat zijn eigen lichaam verstorven was, daar hij ongeveer honderd jaar oud was, en dat Sara s moederschoot was gestorven; 20 maar aan de belofte Gods heeft hij niet getwijfeld door ongelooft, doch hij werd versterkt in zijn geloof en gaf Gode eer, 21 in de volle zekerheid, dat Hij bij machte was hetgeen Hij beloofd had ook te volbrengen. 22 Daarom ook werd het hem gerekend tot gerechtigheid.”

Let wel, er staat “gestorven”, twee maal lees je hier over sterven. Ik lees in vers 19 dat Abraham

merkte op dat zijn eigen leven verstorven was en ook dat van Sarai haar moederschoot was gestorven. Twee sterfgevallen maken ze mee in hun leven. Er moest **nieuw leven** worden verwekt, “Tot een vader van vele volken heb Ik u gesteld voor het aangezicht van die God in wie hij geloofde. Die de doden levend maakt en het niet zijnde tot aanzien roept.”

Dat element van de opstanding komt nog een keer terug in het leven van Abraham. Niet alleen toen hij, als 100-jarige Izaäk heeft verwekt, maar ook nadat hij Izaäk op de berg Moria moest offeren. Dat lezen we in Hebr. 11:17-19:

- “Door het geloof heeft Abraham, toen hij verzocht werd, Isaak ten offer gebracht, en hij, die de beloften aanvaard had, wilde zijn enige zoon offeren, 18 hij, tot wie gezegd was: Door Isaak zal men van nageslacht van u spreken. Hij heeft overwogen, dat God bij machte was hem zelfs uit de doden op te wekken, 19 en daaruit heeft hij hem ook bij wijze van spreken teruggekregen.”

Dit is wat we ook lezen in Rom 4:17:

- “Tot een vader van vele volken heb Ik u gesteld – voor het aangezicht van die God, in wie hij geloofde, **die de doden levend maakt en het niet zijnde tot aanzien roept**. 18 En hij heeft tegen hoop op hoop geloofd, dat hij een vader van vele volken zou worden.”

Toen Abraham Izaäk offerde en daar een lam ten brandoffer voor Izaäk in de plaats was, en Izaäks leven gespaard bleef, heeft hij hem ook bij wijze van spreken uit de dood terug gekregen. Opstanding, alle beloften in Gods woord zitten vast vaak, en worden gerealiseerd in de opstanding. Ook die belofte van de Pinksterdag, die is nog niet vervuld – zo blijkt later in de Handelingen – heeft een toekomstige vervulling, als de profetie van Joel wordt vervuld in de toekomst. Alle beloften in Gods Woord zitten vast aan de toekomst. Ook voor Abraham, want Abraham en zijn nageslacht en Zijn Zaad, zullen zijn in het land der belofte. Hebben ze de belofte verkregen? Als je Hebreeën 11 verder leest dan staat in vers 39:

- “Ook deze allen, hoewel door het geloof een getuigenis aan hen gegeven is, hebben het beloofde niet verkregen.” Waar onder ook Abraham.

Het ligt vast aan de toekomst, vast aan de opstanding. Daarom is onze God een God van hoop, een God van vrede. Alle O.T. heiligen, die ons getoond worden in Hebreeën 11, hebben allemaal geleerd, dat het land der belofte het hunne was, dat ze dat pas ontvangen in de opstanding. Wat leren we nu van die hele levenswandel van Abraham, die acht stappen, die hij in het geloof nam. In het bijzonder de laatste 4 stappen, toen hij Abraham werd naar Gods beloften. Als je daarnaar kijkt, dan blijkt dat die allemaal buiten de sfeer van de wet liggen, allemaal buiten de sfeer van het vlees, ook allemaal buiten de sfeer van het heden. Het roept op om geduldig te zijn, het vraagt om geloof. God laat zien in Abrahams leven en daardoor ook in ons leven, dat Zijn beloften zullen triomferen, over de dood heen in de opstanding. En er zijn veel beloften in de Bijbel. We eindigen met een tekst van Paulus in 2 Kor. 1:20:

- “Want hoevele beloften Gods er ook zijn, in Hem is het: Ja; daarom is ook door Hem het: Amen, tot eer van God door ons.”

God heeft het laatste woord! God verwezenlijkt Zijn beloften, hoeveel beloften er ook zijn, in Hem is het: Ja, en daarom is het ook door Hem: Amen. God geeft uiteindelijk het: Amen, het laatste woord. Daarmee sluit Hij heel de schepping af, zodat God zal zijn alles en in allen, tot eer van God door ons, AMEN.

